

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2021/09/balaton-monika-a-nemzeti-identitas-kerdesei-onreflexio-trianon-utan-12-02-09/>

Balaton Mónika

A nemzeti identitás kérdései, önreflexió Trianon után¹

Bevezetés

A trianoni békeszerződés napja nemzeti gyászként érte a magyarokat. A revizionizmus és irredentizmus 1920 után alakult ki, és a két világháború közötti időszak legjelentősebb és legmeghatározóbb szellemi irányzatai voltak Magyarországon. A magyar történelem fájdalommal teli békediktátumának tragikus napját, június 4-ét 2010-ben hivatalos nemzeti emléknapra nyilvánította az Országgyűlés. Hosszú út vezetett idáig, hiszen évtizedeken keresztül még beszélni sem lehetett a történelmi eseményről, sőt horthysta, nacionalista bélyeget is kaphatott az, aki megemlékezett vagy beszélt a trianoni békediktátum körülményeiről, történelmi szereplőiről. A politikai változás, a kommunikáció a társadalmi viszonyokban is alapvető változásokat generálhat. Ilyen esetekben a politikának tisztázni kell a múlthoz való viszonyát, de erre az állampolgárok is rákényszerülnek. Ez nehéz folyamat, hiszen ilyenkor szembe kell nézniük a már kialakult identitásukkal, korábbi magatartásformáikkal, döntési moráljukkal. Ez különösen nehéz száz év távlatából, többféle politikai szocializációs folyamat nyomaival a társadalmi rétegződésben. A társadalomtudomány számos területének ad máig feladatot felkutatni, újraértelmezni az elferdített történelmi múlt történéseit. A nemzeti identitás alakításában szerepet kap az oktatás éppúgy, mint a társadalmi kommunikáció és az emlékezetpolitika újrarendelése.

Problémafelvetés

Trianon maga, mint szó, mint jelentéstartalom kapcsán azt tapasztaljuk, hogy megosztó. Van, akinek a háta borsószik, görcsbe szorul a gyomra, zavarba jön, és akad olyan, akinek ez a legalapvetőbb nemzeti kifejezés, történelmi tragédia, nemzeti gyász. Amit soha nem lehet elfelejteni.

Trianon egyszerre a szétszakítottság, a megcsonkítás és a nemzeti összetartozás szimbóluma. Ez a látszólagos paradoxon, vagy a felmerülő anakronisztikus jelleg ott feszül a fiatalok, vagy akár a magyar társadalom nagy részének értelmezésében.

Trianon emlékezete megosztó, sokszor kerül elő témaként, akár otthonlanságunk, széttagoatlanságunk kapcsán, a nyugati nagyhatalmak elnyomó dominanciájaként családi asztaloknál, iskolában, a médiában.

2020-ban, a 100. évforduló kapcsán itt az ideje újra és újra megvizsgálnunk, mit is jelent számunkra Trianon. A magyarok nagy többsége miképpen vélekedik 100 év elteltével a nemzeti tragédiáról? Hol helyezkedik el az emlékezetpolitikánkban? Milyen szimbólumrendszerrel bír a mai fiatal és középgeneráció tudatában, milyen jelentéstartalmakkal bír napjainkban?

Balatoni Mónika: A nemzeti identitás kérdései, önreflexió Trianon után

Vajon azok, akik úgy vélekednek, hogy nem érdekli őket Trianon, a történelmi múltunk, ki tudják-e vonni személyüket teljesen a kollektív emlékezet hagyatéka alól? Erre röviden a válasz: nem. Noha ez az előadás nem arra vállalkozik, hogy szociológiai vagy pszichológiai szempontok mentén elemezze a kollektív tudat és emlékezet jellemzőit, mechanizmusát, sokkal inkább a nemzeti identitásnak az egyénre mint individuumra ható jelenségét. Ez egy tudatos, vagy tudat alatti folyamat, látjuk-e, tudjuk-e, érezzük-e nemzetünk fájdalmát, tragédiáját 100 év után? Előremutat-e, meghatározó-e jövőnk szempontjából, vagy csupán egy fájdalmas emlékezés, egy felesleges nosztalgia, ami állandóan a múltban tart bennünket, nem segíti a felejtést, a továbblépést?!

Abban szinte egységet mutat a társadalmi közgondolkodás, hogy mindenki igazságtalannak, túlzónak véli az 1920. június 4-én aláírt békediktátumot. Annak érdekében azonban, hogy a jelent megértsük, egy pillanatra kanyarodjunk vissza a múltba, milyen hatások, történések jellemzik a társadalmi közhangulatot 1920-ban.

Kiindulópont

Kezdjük egy fogalmi áttekintéssel. A magyar revizionizmus és irredentizmus a trianoni békeszerződés után alakult ki, és a két világháború közötti időszak legjelentősebb és legmeghatározóbb szellemi irányzata volt az akkori Magyarországnak.

Revízióknak nevezzük azt a cselekvést, amikor valamit ellenőrizzük, felülvizsgálunk. A revizionizmus általában valamilyen politikai eszmét felülvizsgáló irányzatot takar. Revízió többféle lehet, mint például területi, történelmi vagy munkásmozgalmi, de ebben az esetben – azaz a magyar revizionizmus tekintetében – mi területi revízióról beszélünk.

Mi az irredentizmus? A nacionalizmushoz vagy revizionizmushoz köthető gondolatmenet, eszme, szellemi irányzat, mozgalom, melynek célja az elveszett szülőföld visszaszerzése, visszafoglalása.

Az első világháború után alakult meg Magyarország területi épségét védelmező ligája, amely Területvédő Ligaként ismert (teljes nevén Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája). Az első Károlyi-kormány idején alakult propaganda szervezetként az Országos Propaganda Bizottság jóvoltából,² majd a '20-as évektől beolvadt a Magyar Nemzeti Szövetségbe, amely a Bethlen-kormány központosítási próbálkozása volt. A Területvédő Liga feladata volt, hogy megalapozza a magyar revizionizmus és irredentizmus fő alapelvét, azaz, hogy a történelmi Magyarországot ért sérelem igazságtalan, az egész emberiségre nézve káros tett. Magyarország legszentebb célja pedig a régi határok visszaállítása kell, hogy legyen. Ekkor jöttek létre az irredenta jelmondatok: „*Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország!*”, „*Így volt! Így lesz!*” stb.

Bár a békeszerződés megtiltotta a revizionista politikát, és Magyarország külpolitikája az észszerűséget hangsúlyozta, de Trianon lelkes mítoszát, kulturális toposzainak terjedését nem lehetett megállítani. A társadalmi emlékezés fájdalma, a gyász túlmutatott a politikán, és meghatározta a közhangulatot. A hajdani Szabadság téren elhelyezett nemzeti lobogót félárbocra engedték – ez is egyik szimbóluma a nemzeti gyásznak –, és a következő jelmondat mindenhol retorikai hangsúlyt kapott: „*A mi országunk a Kárpátok országa, Nagy-Magyarország! 896-ban alapította Árpád fejedelem, fennmarad a világ végezetéig!*”

Az 1920-as évektől számos utcát neveztek el Budapesten az elcsatolt vidékekről, városaikról: volt Lomnic utca, Irredenta, Revízió, Rozsnyó, Késmárk, sőt Horthy Miklós utca is. Mindenfelé – még a házfalakon is olvashatók voltak – a Magyar Hiszekegy sorai: „*Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában,/ Hiszek egy isteni örök igazságban,/ Hiszek*

Magyarország feltámadásában!“. Az idézett vers *Papp-Váry Eleménné Sziklay Szeréna* költőnő műve, amely a Védő Ligák Szövetsége által meghirdetett pályázat nyertese lett, és az *Irredenta* című kötetben jelent meg egy évvel később, olyan szerzők társaságában, mint Herczeg Ferenc vagy Heltai Jenő. A mű első és utolsó három sora a Horthy-korszak „nemzeti imájává” vált. Tömegek zengték országszerte.

Trianoni emlékműveket avattak, megemlékezéseket tartottak szinte minden nagyobb városban. A történelmi Magyarország térképei mindenhol ott szerepeltek. A jelmondatok közül a Területvédő Liga hivatalos jelszava: a „*Nem, nem, soha!*” mindenhol fellelhető volt. Nacionalista toposzokat használtak: keresztény, nemzeti, irredenta, ellenforradalmi. A magyar irredenta mozgalomnak megvolt a maga szimbolikus párhuzama. A vallási hasonlatokban például Magyarországot mint a népek Krisztusát ábrázolták, mely hamis bírák kezére jutott, kálváriáját járja, megalázzák, keresztre feszítik, de hamarosan dicsőségében feltámad!

A másik szimbolika a honfoglalás volt. A hon és az eszme védve van, ahogy ezt teszi a magyar, vallották jelesen.

Az irredenta jelmondatok, az eszme jelen volt mindenhol: az iskolában, a sajtóban, a magaskultúrában, a kuplékban, a használati tárgyakon. Énekelték a „*Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország*” című dalt, kapható volt nagy-magyarországos hamutartó, „*Nem, nem, soha!*” feliratú szódásüveg, falvédő, különböző hímezett jelmondatokkal, a magyar Szent Koronával. Iskolai füzet, irón, sőt létezett irredenta magyar sors kártya is. A dolgozatok, pályázatok, feleletek, érettségi tételek rendszeres témája volt az irredentizmus. A magyaros viselet a XIX. században már kezdett kimenni a divatból, de Trianonnak köszönhetően a két világháború között a magyar mente viselete a magyarság egyik kifejezőjévé vált. A Női Szabók Országos Szövetsége a lányoknak, asszonyoknak külön előírta ezt a viseletet. 1933-ban megjelent az öltözködési mozgalom, amely ezt szorgalmazta nemre, korra való tekintet nélkül. Ez a „divat” a városokban erősen hódított.

A trianoni fájdalom a költészetben

Az igazságtalannak tekintett diktátum kritikája a korabeli Magyarország teljes kulturális életét áthatotta. A következő évtizedekben a magyar irodalom számos jelentős alakja örökítette meg művében az országot ért súlyos csapás által eredményezett sokkot. Sokak számára a veszteség hatalmas volt, mert az elcsatolt országrészekből származtak, mint például Tóth Árpád Aradról, Kosztolányi Dezső Szabadkáról, Szabó Dezső Kolozsvárról, Hamvas Béla Eperjesről, Márai Sándor Kassáról, vagy Áprily Lajos Brassóból.

A szépirodalomban szinte minden magyar költő versbe szedte fájdalmának, a történelmi igazságtalanságnak a szimbólumait. Krúdy Gyula, Tóth Árpád, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, aki szerkesztője is volt a „*Vérző Magyarország – Magyar írók Magyarország területéért*” című, 1920-ban megjelenő kötetnek.³ Babits Mihály több költeményt szentelt a veszteség megfogalmazására (Áldás a magyarra, Csonka-Magyarország, Erdély, Hazám!), vagy Juhász Gyula, aki maga is jegyzett egy Trianon című verset, és feltehetően ő volt azon személyek egyike, aki tudott *József Attila Nem! Nem! Soha!* című, akkoriban nem publikált verséről. Az irodalomtörténészek kutatásából fény derült a tényre, miszerint a Kádár-korszakban már tudtak a szöveg létezéséről, de – részben román nyomásra, részben az internacionalizmus ideológiájára hivatkozva – egészen 1989-ig a nagyközönség számára sehol nyomtatott formában nem jelenhetett meg ennek publikálása.⁴ Napjainkban gyakran találkozunk azzal a téves megítéléssel, hogy a

Területvédő Liga jelszava egyenesen József Attilától származott, ám az irodalomtörténeti kutatások cáfolják ezt, sőt maga József Attila sem adatta ki akkoriban ezt a versét.

A trianoni békediktátum keserve az erdélyi magyar költő, *Dsida Jenő* fiatalemberként írt *Psalmus Hungaricus* (Magyar zsoltár) című művében oly erősen megjelent, hogy a mű létezését megpróbálták örökre elfeledtetni, szamizdatban, gépirással terjesztették. Sokáig csak legendaként létezett, miként az a történet is, hogy mikor 1926-ban Dsida a marosvécsi írótalálkozón felolvasta, Wass Albertnek könnyek szöktek a szemébe. Kós Károly pedig arcán végigcsorduló könnyekkel lépett a fiatal költőhöz, megölelte és a következőket mondta neki: „*Te taknyos, hogy mersz ilyen szépet írni!*” Ezen a Kemény János által szervezett találkozón alakult meg az Erdélyi Helikon közössége. Tagjai voltak többek között az erdélyi irodalom jeles személyiségei: Áprily Lajos, Kós Károly, Nyírő József, Kuncz Aladár, Molter Károly, Tabéry Géza, Reményik Sándor, Hunyady Sándor, Kemény János, Bánffy Miklós, Finta Zoltán, Tamási Áron. Mindannyian megfogalmazták Trianon fájalmának keservét, gazdag szellemi hagyatékot bízva ezzel az utókorra. Áprily Kós Károllyal együtt megszerkesztette az Erdélyi Helikon antológiáját.

A magyar propaganda egyszerre hirdette a magyarság kulturális fölényét, államalkotó képességét, a Kárpát-medence természetes egységét, közben hivatkozott az etnikai szempontokra, a határokon túlra került több millió magyar keserűségére.

1940-ben, a második bécsi döntés után valóságnak tűnt a kívánság, miszerint a részlegesen visszacsatolt országrészekkel megvalósul az „új honfoglalás”! Megjelent az *Erdély visszatért!* elnevezésű lottó-játék, illetve még népszerűbbé vált a *Szerezzük vissza Magyarországot!* társas- és foglalkoztató játék. Ekkor épül ki az a turisztikai útvonal Erdélyben, amit ma is ismerünk Nagyváradtól Korondon keresztül Csíkszeredáig.

A második világháború történelmi veresége és az utána következő kommunista évek alatt közel fél évszázadig tabu téma volt Trianon. A határokon túli magyarokkal történő foglalkozás sovinizta, revizionista, Horthy-fasiszta bélyeget kapott, tiltott volt a közbeszédben. Egyedül a családi körben lehetett róla beszélni. Ezért is öröklődik egy generáción át csupán a személyes feldolgozás, a családi mítosz, ami nem minden esetben fedte a történelmi tényeket.

Számos sanzont, éneket, verset egyszerűen száműztek a közintézményekből, a színházakból, még nagyobb közösségekben sem volt szabad idézni vagy dalolni ezeket a műveket. A *Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország* című éneket 1945-öt követően irredentának bélyegezve betiltották. Ugyanakkor minden alkalommal a trianoni békediktátum okozta fájdalom elevenedett meg a *Székely himnusz* éneklésekor, ami természetesen szintén tilos volt.

A határon túli irodalom, a délvidéki, felvidéki és erdélyi írók művei Trianon fájalmára alapozódnak. Ahogy az erdélyi *Reményik Sándor* figyelmeztetett: „*Ország nincs már...! De magyarok még vannak*”.⁵ Mit jelenthetett az íróknak az a tudat, hogy otthonuk határon túlra került? *Márai Sándor* így vallott erről később: „*Hallgatni akartam. De aztán megszólított az idő, és megtudtam, hogy nem lehet hallgatni. Később megtudtam azt is, hogy a hallgatás legalább úgy válasz, mint a szó és az írás. Néha nem is a legveszélytelenebb válasz*”.⁶

Az anyaországban az irodalmi élet korlátokkal teli világában *Illyés Gyula* – Csoóri Sándor, Hamvas Béla, az Erdélyi Helikon közösség tagjai mellett – gyakorta emlékeztette az utókort a nemzet sorskérdéseire, a trianoni tragédia feldolgozhatatlanságára. Illyés ötágú sípnek nevezte a több központra tagolódó magyar irodalmat. 1977-ben *Válasz Herdernek és Adynak* című esszéjében így fogalmazott: „...*Ady benulásos szája újra s újra ezt a szót akarta érthetően kimondani: Erdély. Mert olyan sötétet még ő sem jósolt, mint amit haldokló*

szemével látott. S nemcsak "népe egén"; földjén is. A mi tekintetünk már tárgyilagos. Szemünket az évek hideg járása éleslátásra edzette..."⁷

A Kádár-rendszerben a határon túli magyarsággal való szolidaritásról a tánccházi mozgalom szólt, elkezdődött a könyvek, kéziratok csempészése a határon át titkos „folyosókon”, elsősorban Romániából haza Magyarországra. A Trianon-kánon azonban minden hivatalos kiadványból, kötetből kimaradt.

Rendszerváltás – új szemlélet?

A rendszerváltáskor, 1990-ben Antall József kijelentette a Parlamentben, hogy ő „*lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke*” kíván lenni. Az antalli koncepcióban a nemzeti jelző a követésre méltó politikai hagyományok mellett az állami függetlenség visszaszerzését hangsúlyozza, a keresztény megjelölés pedig azt a kulturális örökséget, amely mindezeket a második világháború után kialakult európai kereszténydemokrata és néppárti pártcsaládhoz kapcsolhatóvá teszi.⁸ Ám a konkrét politikai emlékezéssorozat, az intézkedések a kollektív tudat formálására elmaradtak, a társadalmi emlékezet vulkánja azonban újra kitört. Előkerültek a nagy-magyarországos matricák, a '20-as években használt szimbólumok, jelmondatok. Az ország lakosainak azonban nem volt egységes emlékezete a trianoni fájdalomról. Újabb politikai szocializációs modellre lett volna szükség, hogy a közös emlékezet elkezdődhessen, új irányt vehessen. Erre azonban még várni kellett.

A nemzetiségi politikát mutatja, hogy 1990-ben a FIDESZ-frakció – mikor az Országgyűlés elnöke felszólította a jelenlévőket, hogy egy perces néma felállással adózzanak Trianon emlékének – kivonult a teremből. Csupán a Kisgazdapárt foglalkozott erősen Trianon kérdésével, sokszor bírálva az Antall-kormány politikáját, miszerint nem tesz lépéseket az elcsatolt részek visszaszerzéséért. Az SZDSZ, az MSZP inkább hallgatott, vagy túlzott nacionalizmust látott benne. Abban bízott, hogy az európai integráció majd feloldja ezt a kérdést és a feszültségeket. Az európai identitás erősítésében volt érdekelt a kormányzó hatalom, nem a múltidézésben, a történelmi hagyományok iskolai szintű tisztázásában, feltárásában. A 2004-es magyarországi népszavazás kapcsán a politikai küzdelem a kettős állampolgárság kérdése körül zajlott. A két legnagyobb párt, az MSZP és az akkor ellenzékben szerepet kapó FIDESZ között zajlott a lényegi diskurzus. A határon túli magyarság ügye a FIDESZ politikai retorikájának középpontjába került. 2007-ben a Magyarok Világszövetsége újabb országos ügödöntő népszavazást kezdeményezett a külhoni magyarok magyar állampolgárságának visszaadásáért. A kezdeményezés egy állampolgári fellebezés következtében⁹ az Alkotmánybíróság elé került, de azóta sem született a beadvánnyal kapcsolatos állásfoglalás.

A trianoni emlékezet szervezett formában nem jelenik meg a rendszerváltás utáni Magyarország közéletében. Országszerte létrejön egy-egy kezdeményezés, például 2003-ban Várpalotán a Trianon Múzeum, amely állandó és vándorkiállításai révén a látogatóknak átfogó ismereteket nyújt az első világháborút lezáró döntések következményeiről, az azt követő, sokszor vérzivataros történelmi folyamatokról. Rendezvényeivel, tudományos és kulturális tevékenységével célja, hogy bemutassa a Kárpát-medencében ezer éve együtt élő közösségek hagyatékát, és hogy segítse azon kezdeményezéseket, amelyek a magyar nemzet fizikai és lelki széttagozottságát igyekeznek orvosolni. Ugyan egyre több tudományterület foglalkozott Trianon feldolgozásával, az egységes emlékezetpolitikai törekvés elmaradt. Nem is alakulhatott egységes szerkezetben, hiszen a politikai változások következtében a különböző kormányzatoknak más-más elképzelése volt történelmi

eseményünk feldolgozásáról, vagy annak elodázásáról. 1994–2002 között, majd 2002–2010-ig a politikai vezetés másként képzelte az emlékezetpolitika súlyozását.

A traumák feloldása, a veszteség feldolgozása még napjainkban is gyakorta várat magára, hiszen a múltban elszenvedett veszteségek a jelenben újabb tragédiákat okozhatnak. Vagy deformálhatják a nemzeti múltunkról alkotott képünket, ami különböző értékközösségek mentén tagolhatja a társadalmat.

Fordulópont a nemzeti emlékezetben

2010-ben jelentős fordulatot jelent, amikor törvénybe foglalják a trianoni emlékezést, ám nem gyásznapként, hanem a június 4-én elfogadott törvény (2010. évi XLX. törvény) a nemzeti összetartozás napjaként definiálja.

2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről¹⁰

Mi, az Országgyűlés tagjai, azok, akik hiszünk abban, hogy Isten a történelem ura, s azok, akik a történelem menetét más forrásokból igyekszünk megérteni, hazánkért és a magyar nemzet egészéért, az Alaptörvényben rögzített felelősségünk jegyében, a magyarság egyik legnagyobb történelmi tragédiájára, a történelmi Magyarországot szétdaraboló, s a magyar nemzetet több állam fennhatósága alá szorító, 1920. június 4-én aláírt békediktátumra emlékezve, számot vetve e békediktátum által okozott politikai, gazdasági, jogi és lélektani problémák máig tartó megoldatlanságával, egyaránt tiszteletben tartva a magyar nemzet érdekeit és más nemzetek jogát arra, hogy a magyarság számára fontos kérdésekről másként gondolkodjanak, attól a céltől vezettetve, hogy e cselekedettel hozzájárulunk a Kárpát-medencében együtt élő népek és nemzetek kölcsönös megértésen és együttműködésen alapuló békés jövőjéhez, s egyúttal a XX. század tragédiái által szétdarabolt Európa újraegyesítéséhez, a következő törvényt alkotjuk:

1. § *Az Országgyűlés tisztelettel adózik mindazon emberek, közösségeik és azok vezetői, illetve az ő emlékük előtt, akik 1920. június 4., a magyar nemzet külső hatalmak által előidézett igazságtalan és méltánytalan szétszaggatása után áldozatvállalásukkal és teljesítményükkel lehetővé tették, hogy e tragédiát követően a magyarság mind szellemi, mind gazdasági értelemben képes volt újra megerősödni, s képes volt túlélni az ezt követő újabb történelmi tragédiákat is. (...)¹¹*

A törvény pontosan megfogalmazza és definiálja a nemzeti összetartozás gondolati és értelmezési hátterét, de ennek kommunikációjára a közvélemény felé nem tettek különösebben nagy hangsúlyt. Előkerülnek azonban a politikai palettán a jelmondatok, az irredenta jelképek, ezt leginkább a Jobbik képviselte. Központi helyre kerül a kifejezés – „*Magyar az, akinek fáj Trianon!*” –, melyet sokan tévesen Illyés Gyulához kötnek, sőt akadnak olyanok, akik Karinthy Ferenc vagy Kosztolányi Dezső hitvallásának vallják. Hibásan, hiszen ezt a mondatot a Magyarok Világszövetségének vezetője, *Patrubány Miklós* mondta 2000. május 25-én a Magyarok Világszövetségének V. Világkongresszusán a nyitóbeszédében. Újabb példa a nemzeti emlékezet mítoszok, történetek mentén épült rendszerére. Olyannyira bevésődött ez az idézet, hogy a mai napig (2020-ban, a centenáriumi év cikkei között is gyakran szerepel!), hivatkozzák szerzők Illyés Gyula

Balatoni Mónika: A nemzeti identitás kérdései, önreflexió Trianon után

„igazságát” egy nemzet megcsonkításával összefüggésben, vagy politikai kódként. Illyés fájdalma csakugyan valós Trianon kapcsán, miképpen a mondat is elhangzott. A kettőt azonban súlyos tévedés összekapcsolni az emlékezetpolitikában.

A történészek, irodalomtörténészek minduntalan igyekeznek a történelmi hitelességet kutatni, kommunikálni, hangsúlyozni, de a trianoni mítosz újraéled, és társadalmi szinten egyre megosztóbbá válik. Trianon jelképrendszere a politikai szocializáció egyik alapelemévé válik.

2010. október 18-án a kormányzat határozatot fogad el, ennek értelmében a köznevelés rendszerébe is bekerült a trianoni emléknap. A tanévek kronológiáját követve október 6-a, február 25-e, április 16-a után június 4-e is a megemlékezések sorába került. 2011-től a 34/2011. (VI. 24.) NEFMI rendelet¹² alapján az óvodai foglalkozásban is szerepet kapott, melynek szerepe – érzelmi, szociális, kognitív értékei révén – a gyermeki személyiség kibontakozásában (intézmény, csoport és egyén szintjén) jelentős. Az ünnep tartalmi és formai sajátosságai, a nemzeti jelképeink hangsúlyozása, valamint az együttműködés a szülőkkel külön igényként jelenik meg.

A kormány a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 94. § (4) bekezdés b) pontjában kapott felhatalmazás alapján, az Alaptörvény 15. cikk (1) bekezdésében foglalt feladatkörében eljárva elrendeli, hogy a gyermekek nevelői folyamatában a pedagógusoknak a szülőkkel kooperálva kell megvalósítani a kormányzat által kitűzött célokat.

Érzékelhető volt az a probléma, hogy az aktív pedagógus kar esetében nincs élő emlékezet, még megalapozott történelmi ismeret sincs, tehát segíteni kell számukra Trianon feldolgozásának pedagógiai munkáját. Ekkor a Nemzeti Erőforrás Minisztériumának megbízásából az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet kidolgozásában létrejött egy ajánlás a pedagógusoknak, egyrészt Trianon történelmi ismereteinek bővítésére, másrészt a ceremónia, az emléknap megünneplésének keretrendszerére, valamint egy tanítási módszertani ajánló is született.¹³ A szakmai javaslatban szerepelnek történelmi szemelvények, háttéranyagok, bibliográfia, valamint irodalmi szemelvények és zenei ajánlat is. A probléma azonban az, hogy miután a törvényt nem elemezte a társadalmi diskurzusban senki, a pedagógusok ismeretei hiányosak voltak mind történelmi ismeretek, mind irodalmi tájékozottság tekintetében, hiszen ők korábbi tanulmányaik során nemigen találkoztak a téma feldolgozásának gyakorlati módszereivel. Emocionálisan is nehéz feladat adódott azzal, hogy a gyermekek, fiatalok nagyobb hányada nem igazán találkozott családi körben, vagy korábbi szocializációs közegében a gyásznapi emlékezetét felidézhető szertartáselemmel. Mind a pedagógusok, mind a tanulók nehezen tudták feldolgozni a történelmi múlt fájdalma és gyásza, valamint az újonnan született emléknap, mint a komorság nélküli nemzeti összetartozás napja közötti értelmezésben rejlő paradoxont. Ráadásul a történészek és az oktatási szereplők által ismert és ajánlott irodalmakban sokkal inkább a fájdalom, a veszteség és a keserűség jelenik meg, míg az emléknap nem gyásznappként szerepel a nemzeti megemlékezés sorában.

A történelmi szemelvények *Romsics Ignác: Trianon és a magyar politikai gondolkodás* írásából valók, míg a módszertani ajánlást *Katona András* jegyzi, *Trianon tanítása* címmel. Még a témát feldolgozó óravázlatot is mellékelnek a pedagógusok számára a háttéranyagban. Az elcsatolt területekről a *Nemzettestünk részei* című fejezetben igyekszik az írásmű egyfajta értelmezési keretet adni Trianon fájdalma és a nemzeti összetartozás élménye és reménye összekapcsolásával.

Az ajánlott népdalok: *Elindultam szép hazámbul, A csitári hegyek alatt, Hazám, hazám, édes hazám, Elmegyek, elmegyek*. Versek, irodalmi részletek, úgy mint *Gyóni Géza: Csak egy éjszakára* (1914) *Juhász Gyula: Trianon* (1927), *József Attila: Nem! Nem! Soha!* (1922),

Ady Endre: A föl-földobott kő (1910), Üdvözet a győzőnek (1918), Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus (1928), Áprily Lajos: Enyedi csend (1920), Győri Dezső: Lármafa (1938), Sajó Sándor: Magyaroknak lenni (1910), Kosztolányi Dezső: Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok (1910), Reményik Sándor: Eredj, ha tudsz (1918), Karinthy Frigyes: Levél kisfiamnak – Trianon emléknapjára (1921), Wass Albert: Üzenet haza (1948), Csoóri Sándor: Csontok és szögek (2010) című művei, vagy azok részletei. A pedagógia háttéranyagban óraterv is szerepel, melyben igyekeznek az emléknap feldolgozásának keretét meghatározni. Az ajánlás elején a cél és a módszertan a következő: *Az óra nevelési, ugyanakkor didaktikai célja: a tanulóknak mind értelmi, mind érzelmi téren egyaránt tudatosítani, hogy Trianonra, mint a legújabb kori magyar történelem legnagyobb tragédiájára ne csak emlékezzünk, hanem „A nemzeti emlékezés a Kárpát-medence népei közös jövőjének elősegítése és az európai értékek érvényesülése azt a feladatot rója ránk, hogy segítsük Trianon döntéseinek megértését és feldolgozását; ugyanakkor lehetőséget ad arra is, hogy bebizonyítsuk: a nyelvéből és kultúrájából erőt merítő magyarság a történelmi tragédia után képes a nemzeti megújulásra, az előtte álló történelmi feladatok megoldására.”*¹⁴ Módszertani ajánlás: a fenti célok elérését segíti, ha az órán a tanári élszó (magyarázat, elbeszélés, leírás stb.) mellett írásos és képi források idézik fel a Trianon-traumát, s ezek tükrében a tanulók kérdezhetnek, véleményt alkothatnak, nagyobb empátiával közelíthetik meg a 91 évvel ezelőtti történeteket. Ezt segítik a források mellé rendelt feladatok, kérdések.¹⁵

A költők, írók sorai között leggyakrabban a következő szavak szerepelnek: sors, méla, fájdalom, csonka, töredék, lesz majd, bús és nehéz viselni sorsunk, szenvedni, bárcsak, sirasson, magyar rög, elmúlás, ínség, kín, sírni. Érzékelhető, hogy az emocionális asszociáció inkább a veszteségre, a gyászra, a fájdalomra mutat, mint az összetartozás eszméjét erősíti. Nem merít azonban a balladisztikus költészetből, a misztériumok szimbolizmusából, Tamási, Bánffy műveiből. Nem értelmezi az Erdélyi Helikon közösségének szerepét, és nem tesz ajánlást jelentősebb írásokra, ami által a trianoni trauma feldolgozhatósága hatékonyabb lehetne. Ahogy nem ad módszertani útmutatót sem a pedagógusok számára, akik közül szintén sokan nem találkoztak családi diskurzusban, vagy a tanulmányaik során a békediktátum szövegének, vélt vagy valós fájdalmainak részleteivel. Mindemellett a történelemtanítás és a tananyag is jórészt még mindig nélkülözi a bővebb ismeretátadást, amire szüksége lenne a fiataloknak is tudásuk szélesítésére.

A kormányzati szándék nem csupán a köznevelésben megjelenő tananyaggal, hanem különböző támogató programokkal, életre hívott intézményekkel igyekezett támogatni az emlékezés mikéntjét. 2010 októberében megjelent határozatban rendelkeznek az anyaország és a külföldi fiatalok közti kapcsolatok kialakításáról, iskolai testvérkapcsolatokról, cseretáboroztatásokról. Létrejön a *Magyarság Háza*, mint kulturális és koordinatív módszertani központ, melynek működése kapcsán külön kiemelésre kerül, hogy profilja ne a fájdalomon búsuló intézmény, mint inkább oktatási célokat, interaktív programokat szervező múzeumként, a hagyományokat felelevenítő programközpontként működjön. Elindult a *Határtalanul* program az *Apáczai Közalapítvány* gondozásában, melynek célja, hogy 2010 májusa és októbere között az általános és középiskolások közül minél többen látogassanak a határon túlra. A program sikerességét mutatta, hogy egy félév alatt 177 középiskolából mintegy 6000 diák jutott el magyarlakta területekre.

2012–2015 között *Bordás Sándor*, a Kodolányi János Egyetem tanszékvezetője irányításával egy pszichológiai kísérletbe kezdtek a szakemberek, amelyben azt mérték fel, hogy milyen történelmi traumák élnek a Kárpát-medencében, és melyeket dolgoztunk fel a legkevésbé? A tatárjárás, a török hódoltság hatása már a múltba veszett, de a XX. század eseményei, 1956, 1989, vagy a kommunista diktatúra még élő emlékek és sebek. Ezek közül

a trianoni sérelmek fájnak a legjobban. A széttagoltság mellett az anyagi romlás is jelentős tényező volt ezen korszak során. Például Mór, amely a század elején gazdag borvidék volt, a trianoni békediktátum elfogadását követően képtelen volt bort szállítani Erdélybe, a Felvidékre vagy a Délvidékre, miután az új határokon vámot kellett fizetni. Ez gazdasági csődöt eredményezett. Következésképpen az öngyilkosságok száma 10 százalékkal nőtt.¹⁶ Pszichológusként úgy látja, hogy a sebeket fel kell tárni, a tabukat meg kell dönteni, különben nagy lesz a baj. Egy nemzetnek is, akárcsak az egyénnek, fel kell dolgozni a traumákat, a tankönyvekben például ezekre a történelmi korokra külön és kiemelten kellene összpontosítani, hogy mindenki számára segítség legyen a megértésben.

Az emlékezetpolitika fontos része a közösség múltjáról szóló tudása, melyet nem a történelmi tanulmányok, hanem az egyének előtt járó generációk személyes, anekdotikus visszaemlékezései mellett más, érzelmekkel átítatott adaptációk, filmek vagy az irodalmi alkotások befolyásolják leginkább. Fontosak tehát a memoárok, naplók, de régies nyelvezetük folytán nehezebben értelmezik a fiatalok. Csupán a minőségi, esztétikailag értékes alkotások képesek a trauma feldolgozására. Nem abban a formában, hogy elolvassunk egy regényt a holokausztról vagy Trianonról, és ettől a trauma megoldódik. Egy jó regény megjeleníti, átélhetővé teszi a szereplők különféle szempontjait, az olvasóban pedig elkezdődhet egy belső párbeszéd, amely által oldódhatnak a traumák. A jó irodalom segít a beidegződések és sztereotípiák feldolgozásában.¹⁷ Vallasek Júlia kolozsvári irodalomtörténész e megállapításai fényében fontos megjegyeznünk, hogy Trianon témájában az elmúlt 10-15 évben nem készült jelentősebb irodalmi alkotás, sem film vagy sorozat. Emlékművek vagy kiállítások, valamint az emléknaphoz köthető történelmi feldolgozottság adnak lehetőséget a nemzeti tragédiánk közelebbi megismerésére. A Vallasek által említett belső párbeszéd megszületésének hiánya megtartja ugyan az egyén emlékezetét a beidegződések, sztereotípiák szintjén, azonban még mindig a családi feldolgozottságok, vagy azok hiánya jellemzi. Ez hatással van a nemzeti identitás formálódására, netán deformálódására is.

Centenárium események

A 100. évforduló megemlékezések, emlékművek sorát jegyzi, ezek nagy része felidézi az irredenta jelképeket a plakátokon, a meghívókon, hirdetésekben. Ezek a kommunikációs eszközök azonban már megjelennek az új médiafelületeken, mint az interneten és a közösségi médiában, ezzel hatványozottan érik el a magyar közvéleményt. A tárgyi kultúrában is visszaköszön a '20-as évekre jellemző szimbólumok használata, úgy mint a Nagy-Magyarország térkép, a trianoni kereszt, a hajdani képeslapok újragondolása, sőt fiataloknak szóló internetes közlemények, videók, összefoglalók, szubjektív történelmi összeállítások, de megjelennek az irredenta mondatok is, *Nem, nem, soha!* feliratokkal. A kormányzati megemlékezéssorozat egyik legelismertebb és legkevésbé vitatott momentuma a budapesti fő emlékmű elkészítése volt. Az Alkotmány utcában található 100 méter hosszú, alagút formájú emlékmű szakított az irredenta formákkal, mégis hiteles emléket állít az elcsatolt területek minden városának, falujának, közösségének.

Balatoni Mónika: A nemzeti identitás kérdései, önreflexió Trianon után

A Nemzeti Összetartozás Emlékhelye az Alkotmány utcában, háttérben a Parlamenttel. A földbe mélyített emlékmű két oldalán, a gránitfalakba vésvé a történelmi Magyarország valamennyi településének neve szerepel (Fotó: Wachslar Tamás/Steindl Imre Program)

A történészek mellett az emlékév is kísérletet tesz a trianoni emlék új, tényszerű, mindenféle szubjektív érzelmekkel teli megnyilatkozásokat nélkülöző szemléletére, az emlékezetpolitika elfogadottságának növelésére a megosztott társadalmi szemléletben. Ezt szolgálhatja a Trianon100 MTA–Lendület Kutatócsoport által jegyzett kutatás¹⁸ is, mely a békeszerződéssel kapcsolatos ismereteket, vélt és valós előzményeket, attitűdöket vizsgálja, illetve, hogy miképpen reprezentálódik a mai közgondolkodásban Trianon. A kutatás keretében megvizsgálták a békeszerződéssel kapcsolatos ismereteket, a vélt vagy valós előzményekhez, illetve a következményekhez fűződő vélekedéseket, valamint a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatos ismereteket és attitűdöket is.

Balatoni Mónika: A nemzeti identitás kérdései, önreflexió Trianon után

A felmérésben 1048 felnőtt magyarországi lakos vett részt, a kutatás mintája nemre, életkorra, iskolázottságra, a lakóhely település típusára és megyéjére reprezentálja a teljes felnőtt lakosságot. A közölt adatok +/-3%-os pontosságúak 95%-os konfidencia intervallumot tekintve. A kutatás jól reprezentálja, hogy a magyar lakosság érdeklődik a történelme iránt, a többségük igazságtalannak és túlzónak véli a trianoni békeszerződést. Igaz, legtöbben saját családjuk történelme, történetei után érdeklődnek leginkább. Legtöbbjük (83%) inkább negatívan értékeli a magyar történelem alakulását. A válaszadók közül a trianoni békeszerződés körüli eseményekre négyből hárman kíváncsiak, ez az egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó időszak a legújabb kori magyar történelemben. Ezt persze indokolhatja az is, hogy a centenáriumi évforduló kapcsán a média, a közbeszéd gyakorta foglalkozott a korszak történelmi személyeivel, a veszteséggel és a magyar nemzet szempontjából fájdalmas, igazságtalan döntéssel. Mindezek ellenére a kutatási adatok mutatják, hogy nagyon kevesen, csupán a válaszadók 7%-a tartja magát tájékozottnak a történelmi eseménnyel kapcsolatban, és kevésbé beszélnek a trianoni történésekről társaságban, vagy a családjukban. A békeszerződés pontos évszámát (1920) a válaszadók 43%-a idézte fel helyesen. A békeszerződés hónapját és napját (június 4.) a válaszadók 30%-a mondta jól, közel kétharmaduk (64%) viszont nem vállalkozott arra, hogy megválaszolja a kérdést, 6%-uk pedig nem adott helyes választ. Összességében napra pontosan a megkérdezettek 27%-a tudta jól a békeszerződés aláírásának időpontját.

A kutatásból ugyan nem nyerhető teljes kép a magyar társadalomra vonatkoztathatóan, de az megállapítható, hogy az elmúlt évtizedek próbálkozásai még nem értek be a több mint négy évtizedes hallgatással és tiltással szemben.

Befejezés

Az út mutatja magát, a feladat várta magára. Ahhoz, hogy a magyar nemzet nyitott és érdeklődő maradjon történelme és kultúrája iránt, nem elegendő évfordulóiban, programsorozatokban gondolkodni. A tizenéves generáció tagjait is meg kell tudnunk szólítani, feladatunk és felelősségünk van abban, hogy a szocializációja során milyen attitűdökkel, ismeretekkel találkozunk, a nemzeti identitása miképpen formálódik a családban, az iskolában vagy a társadalom részeként. További kutatási lehetőség rejlik abban, hogy empíriával mérjük meg azon ismeretek körét, mely kimondottan a mai 18–25 év közötti korosztályt jellemzik. Feladata van a pedagógusoknak, íróknak, filmeseknek, színházművészeknek, politikusoknak, valamint a médiának, hogy az emlékezetpolitika árnyaltságára, a múltértelmezésre megfelelő anyagokat, alkotásokat és erőforrásokat összpontosítsanak. Szülessen a témában minőségi irodalmi alkotás, film, vagy a fiatalok számára átélhető és érthető feldolgozási forma, hogy a kognitív síkon túl megélhessék nagyszüleik vagy távoli rokonaik, ismerőseik tragédiáját. Csak az a fiatal válik érzékeny és saját nemzeti múltját kutató, nyitott személyiséggé, akit idejekorán beavatunk a történelmi múltunk jelentőségébe, titkaiba, és feltárjuk előtte az összefüggések sorozatát, melyek hiányában a jelen társadalmi diskurzusaink, meggyőződéseink, önreflexióink megértése sem elképzelhető. Trianon eszmetörténetének alakítását, a mítoszok tisztázását és az egyén jelen idejű felelősségét közös feladatként és a jövő stabilitása érdekében meg kell tennünk. A traumák feloldása, feldolgozása a nemzeti identitás alakulásának egyik fontos feladatunk az újabb kudarcok elkerülése érdekében.

IRODALOM

- ABLONCZY Balázs (2015): *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest.
- BORDÁS Sándor – KONTÓ Gizella – UJMA Péter (2014): Történelmi traumáink, adatok mai vélemények tükrében. In: UJVÁRY Gábor (szerk.) *Történelmi traumáink. Közös sebek és a gyógyításukra tett kísérletek a Kárpát-medencében*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 75-211.
- ENTZ Géza (2020): Antall József pártprogramja 1989-ből. *Országút*, 6. sz. <https://orszagut.com/ertekezes/antall-jozsef-partprogramja-1989-bol-418> (Letöltés: 2021. aug. 10.)
- GELLNER, Ernest (2009): *A nemzetek és a nacionalizmus*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- HUNYADY György (1996): *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- N. PÁL József (2012): Nem! Nem! Soha!: Az irredenta József Attila. *Hitel*, 25. évf. 6. sz. (jún.) 101-107.
- PAPP-VÁRY Elemérné (1921): Hitvallás. In: CSÓRI Sándor (szerk.): *Szétszaggatott ország*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 51-52.
- POMOGÁTS Béla (szerk.) (2001): *Tükör előtt. In memoriam Dsida Jenő*. Nap Kiadó Kft., Budapest.
- ROMSICS Ignác (2007): *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ROMSICS Ignác (2004): Trianon és a magyar politikai gondolkodás. *Magyar Szemle, Új évfolyam VII.* 11-12. sz. http://www.magarszemle.hu/cikk/19981101_trianon_es_a_magyar_politikai_gondolkodas (Letöltés: 2021. aug. 12.)
- SIK Domokos (2011): Politikai szocializációs scenáriók. *Új Ifjúsági Szemle*, 9. évf. 1. sz. 5-38.
- VALLASEK Júlia (2004): *Elváltozott világ. Erdélyi magyar irodalom 1940–44 között*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen
- WEISS János (2009): A magyar irodalom története (A magyar irodalom történetei III. kötet: 1920-tól napjainkig). *Jelenkor*, 52. évf. 7-8. sz. 850-856.
- ZEIDLER Miklós (2012): Kultusz és propaganda. In: BALLABÁS Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum Kiadó, Eger, 7-17.

JEGYZETEK

¹ A Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karának Társadalomtudományi Intézete által 2020. november 20-án a *Trianon után: határon innen és túl* címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. Az írás az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori Program Doktori Hallgatói Ösztöndíj programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² ZEIDLER Miklós (2012): Kultusz és propaganda. In: BALLABÁS Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum Kiadó, Eger, 10–11.

³ Újabb kiadás: Szülőföld Könyvkiadó, 2020.

⁴ N. PÁL József (2012): Nem, nem, soha. Az irredenta József Attila. *Hitel*, 25. évf. 6. sz. (jún.) 101-107.

⁵ Új szövetség, 1920. február (Véghvári álnéven publikált vers részlete).

⁶ MÁRAI Sándor (2015): *Hallgatni akartam (Egy polgár vallomásai 3.)*. Helikon Kiadó, Budapest, 116.

⁷ ILLYÉS Gyula (1977): *Válasz Herdernek és Adyknak* (Digitális irodalmi akadémia):

- <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/ILLYES/illyes02180a/illyes02191/illyes02191.html> (Letöltés: 2021. aug. 12.)
- ⁸ ENTZ Géza (2020): Antall József pártprogramja 1989-ből. *Országút*, 6. sz. <https://orszagut.com/ertekezes/antall-jozsef-partprogramja-1989-bol-418> (Letöltés: 2021. aug. 10.)
- ⁹ Forrás: Szent Korona Rádió, 2008. december 5.
- ¹⁰ 2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000045.tv> (Letöltés: 2021. aug. 12.)
- ¹¹ 2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről preambuluma és 1. §
- ¹² 34/2011. (VI. 24.) NEFMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny*, 67. évf. 69. sz. 15014-15016.
110/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor> (Letöltés: 2021. aug. 12.)
- ¹³ *A Nemzeti Összetartozás Napja Pedagógiai háttéranyag*. Készült: a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma megbízásából az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézetben, 2011. május: http://users.atw.hu/adamjzeneiskola/src/unnepek/trianonnap/a_nemzeti_osszetartozas_napja-ped-ag.pdf (Letöltés: 2021. aug. 10.)
- ¹⁴ Részlet a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről szóló 2010. évi XLV. törvény indoklásából.
- ¹⁵ A hivatkozás és az irodalmi ajánlások *A Nemzeti Összetartozás Napja Pedagógiai háttéranyagból* való.
- ¹⁶ BORDÁS Sándor – KONTÓ Gizella – UJMA Péter (2014): Történelmi traumáink, adatok mai vélemények tükrében. In: UJVÁRY Gábor (szerk.) *Történelmi traumáink. Közös sebek és a gyógyításukra tett kísérletek a Kárpát-medencében*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 75-211.
- ¹⁷ VALLASEK Júlia (2004): *Elváltzott világ. Erdélyi magyar irodalom 1940–44 között*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- ¹⁸ A Trianon 100 MTA-Lendület Kutatócsoport 2020 májusában országos telefonos (CATI) közvéleménykutatást végzett a Soreco Research Kft. közreműködésével a trianoni békeszerződés aláírásának századik évfordulója kapcsán. Ld. *Egy országos közvéleménykutatás eredményei*: <https://trianon100.hu/cikk/egy-orszagos-kozvelemenykutatás-eredményei> (Letöltés: 2021. aug. 12.)